

جانشینی رهبر ایران و تاثیر مرگ سلیمانی بر آن

به قلم مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

۲۳ ژانویه ۲۰۲۰

همچنین دست‌یافتنی به

(English (/policy-analysis/iranian-succession-and-impact-soleimanis-death

العربية (/policy-analysis/alkhlaft-alayranyt-wtdayat-mqtl-slymany/))

درباره نویسنده



مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

مهدی خلجی عضو ارشد و هموند پژوهشی خانواده لیبتسکی در انستیتو واشنگتن پژوهشگر تشیع فلسفه و کارشناس سیاست ایران



تحلیل کوتاه

سلیمانی با جایگاه داخلی بی‌رقیب خود می‌توانست در دوران گذار از رهبری خامنه‌ای به جانشین او نقشی حیاتی به عنوان میانجی بازی کند و اکنون مرگ او این فرایند را به شدت نامطمئن ساخته است

در پی ترور قاسم سلیمانی توجه زیادی به عملیات خارجی نیروی قدس سپاه پاسداران معطوف شده است اما سپاه قدس در داخل هم نقش عمده‌ای بازی می‌کند نقش‌های که حالا آینده‌اش نامعلوم است به طور خاص شخص سلیمانی در جایگاهی بود که می‌توانست وقتی دوره چالش ایران برای تعیین جانشین خامنه‌ای رهبر کشور فراموشی فراموشی و قوم‌بخش نظام باشد.

سلیمانی سرباز نمونه خامنه‌ای

به چشم رهبر ایران سلیمانی مظهر کردار حرفه‌ای و سیاسی یک فرمانده نظامی بود هیچ فرمانده ارشد دیگری به اندازه او مورد اعتماد خامنه‌ای نبود حقیقتی که در برخورد لطف‌آمیزش نسبت به سلیمانی مشهود بود.

برای نمونه وقتی خامنه‌ای در سال ۱۹۸۹ به رهبری رسید در مقررات خدمت افراد ارشد در بسمت‌های نظامی و سیاسی از جمله مقام ارشد سپاه سیاست جدیدی در پیش گرفت و سقف خدمت افراد را به ده سال محدود کرد خامنه‌ای در واقع جانشین طبیعی روح‌الله خمینی محسوب نمی‌شد و فاقد کارزما و اعتبار مذهبی بنیان‌گذار انقلاب بود برای همین شیوه او برای تثبیت و تحکیم قدرتش تغییرات گاه‌وبیگاه و سنجیده در سلسله‌مراتب نظامی است حتی امروزه که او تقریباً قدرت مطلق دارد با تغییر دادن افسران ارشد میان‌رده اجازه نمی‌دهد فرماندهان نظامی ائتلاف‌ها و حلقه‌های قدرت خودشان را تشکیل دهند اما سلیمانی از این قواعد محدودکننده مستثنی بود بخشی به این دلیل که جزو گروه کوچکی از فرماندهان سپاه بود که در دور گذار از رهبری آیت‌الله خمینی به خامنه‌ای نزدیک بودند و نه به رقبای او از سال ۱۹۹۷ که این سردار به مقام فرماندهی نیروی قدس منصوب شد تا زمان مرگش بیش از بیست سال در این پست باقی ماند.

سلیمانی صرفاً به خاطر وفاداری اولیه و دستاوردهای نظامی بعدی‌اش به این جایگاه ویژه دست نیافت او بر خلاف اکثریت مطلق افسران سپاه از مشارکت در هرگونه فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی خودداری می‌کرد و زندگی پارساگونه‌ای داشت این صفات او را نزد خامنه‌ای عزیز کرد و رهبر ایران اغلب به این سردار و نیروی قدس تحت فرمان او به عنوان مویبی برای برتری استراتژی «مقاومت» بر رویکرد دیپلماتیک اشاره می‌کرد که مورد علاقه روسای جمهور ایران است سلیمانی از این لحاظ نیز شخصیتی منحصر به فرد بود که

بدون صدور هیچ بیانیۀ علنی در حمایت از سیاست‌های تندروها یا بر ضد رهبران جناح مخالف حتی در دوران پر بحث و هیجان انتخابات استراتژی مقاومت خامنه‌ای را ادامه می‌داد. مراکز تاثیرگذار قدرت در ایران بر سلیمانی نفوذی نداشتند و او دستوراتش را مستقیماً از رهبر ایران دریافت می‌کرد و فقط به او پاسخگو بود. به همین دلیل به خواسته‌های روسای جمهور یا مقامات دیگر اهمیتی نمی‌داد. تنها کسی که سلیمانی بارها و با افتخار وفاداری چشم‌پسته خود را به او اعلام کرد خامنه‌ای بود. در عوض رهبر ایران نیز اغلب شخصیت و خدمات سلیمانی را با عناوینی توصیف می‌کرد که برای هیچ فرمانده دیگری استفاده نشده است.

این جانب‌داری دوسویه در نحوه‌ای که آن دو سیاست منطقه‌ای نظام را هم به پیش می‌بردند مشهود بود. مثلاً در سال ۲۰۱۹ پرسنل نیروی قدس بدون اطلاع قبلی دولت ایران رئیس‌جمهور سوریه بشار اسد را از دمشق تا دفتر خامنه‌ای در تهران اسکورت کردند. جواد ظریف وزیر امور خارجه که از این ملاقات کنار گذاشته شده بود با عصبانیت واکنش نشان داد و استعفا کرد که پذیرفته نشد. حتی حسن روحانی رئیس‌جمهور از بخش‌هایی از این ملاقات کنار گذاشته شده بود در حالی که سلیمانی و افرادش در تمام مدت جلسه کنار خامنه‌ای نشسته بودند و رهبر ایران و بشار اسد سلیمانی را با گرم‌ترین الفاظ ستایش می‌کردند.

علاوه بر این‌ها به لطف پروپاگاندای دولتی و پوشش رسانه‌های غربی سلیمانی برای بخش بزرگی از جامعه ایران تبدیل به یک قهرمان شده بود هرچند او خود را نه یک شخصیت ملی‌گرا که سرپازی در خدمت اسلام و رژیم می‌دانست لقب «قهرمان ملی» که برای او استفاده می‌شود یک عنوان نادر در زبان فارسی است که برای شخصیت‌های حماسی و اسطوره‌ای ایران به کار می‌رود و نه شخصیت‌های نظامی مدرن. از این نظر سلیمانی مثل خود خامنه‌ای تقریباً به یک فرد مقدس ایدئولوژیک بدل شده است. انتقاد علنی از سوابق یا نقش او ممنوع بود و نخبگان رژیم صرف‌نظر از وابستگی‌های جناحی‌شان معمولاً با احترام و حتی با محبت از او حرف می‌زدند. از نظر آن‌ها سلیمانی صفات لازم برای تسهیل تصمیمات و ایجاد اجماع در مقاطع بحرانی کشور را داشت. شخصیتی بی‌نظیر که هم‌تایان نظامی‌اش نخبگان سیاسی و بخش بزرگی از جمعیت کشور قدرت و تدبیرش را بی‌چون‌وچرا می‌پذیرفتند.

در سال‌های اخیر هر بار که به نیروی قدس و وظیفه ایفای نقش بزرگتری در عرصه داخلی محول شد این شهرت سلیمانی هم تقویت شد. مثلاً بعد از پاسخ ناکارآمد دولت به بحران سیل سال گذشته نیروهای سلیمانی وارد عمل شدند و امدادسانی کردند. با توجه به این‌که او توانسته بود تصویری از این نیرو به عنوان یک نهاد ملی با مأموریت‌های متعدد نظامی و غیرنظامی ارائه کند جالب خواهد بود ببینیم که آیا فرماندهی جدید این نیرو خود را ناچار می‌بیند موقعیت این سازمان را از نو تعریف کند یا نه و اگر آری چگونه این کار را خواهد کرد.

محمد حسین‌زاد حجازی جانشین جدید فرمانده نیروی قدس نمونه‌ای از این دوره‌ها می‌باشد. او قبل از پیوستن به نیروی قدس در تبدیل نیروی شبه‌نظامی بسیج به نیروی سرکوبگر (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/who-is-mohammad-hosseini-zadeh-hejazi-the-new-deputy-commander-of-irans-qods>) که اعتراضات جنبش سبز در سال ۲۰۰۹ را بی‌رحمانه خاموش کرد نقش مهمی داشت. هرچند از آن زمان نقش‌های او خارجی بوده اما در کل سابقه او عمدتاً بر امنیت داخلی متمرکز است. در سرکوب آشوب‌های اخیر به دست رژیم ایران مثل کشتن صدها نفر در اعتراض به افزایش قیمت بنزین نیروی قدس بیشتر بیرون گود ایستاده بود. در نتیجه انگشت اتهام برای این سرکوب‌ها کمتر متوجه این نیرو شد اما این شرایط ممکن است عوض شود.

جانشینی و نیاز به دستی نظام‌بخش

هشتادوهشت آیت‌اللهی که مجلس خبرگان رهبری ایران را تشکیل می‌دهند قانوناً موظف به تعیین جانشین رهبر ایران هستند اما همه می‌دانند که این نهاد به بازیگران بیرونی خصوصاً سپاه پاسداران وابسته است. اعضای این مجلس با حمایت مستقیم و کمک‌های مالی عناصر سپاه در انتخابات پیروز می‌شوند و پیوندهای‌شان با دستگاه نظامی-امنیتی بسیار محکم‌تر از ریشه‌های‌شان در دستگاه روحانیت است. بنابراین تصمیم واقعی درباره جانشین نهایی خامنه‌ای باید در بیرون از این مجلس گرفته شود.

مرگ سلیمانی این وضعیت را مشکل‌تر کرده چون خامنه‌ای طی سال‌ها کیش شخصیت خود را جایگزین بیعت با ایدئولوژی رژیم کرده است. اگر قرار باشد او در آینده‌ای نزدیک صحنه را ترک کند نخبگان به شدت جناح‌محور نظام از جمله در سپاه هیچ اقتدار تعیین‌کننده‌ای ندارند که بتوانند نهادی تازه برای اتحاد درونی و مشروعیت داخلی ایجاد کنند و در نتیجه خطری برای بقای کلیت رژیم ایجاد خواهند کرد.

طرفه آن‌که خامنه‌ای «مردنهادها» ست و واقعاً اعتقاد دارد که برای تضعیف نقش بازیگران منفرد باید به گسترش بوروکراسی مدرن و نامحدود دست بزند. با این حال تاکید او بر تولید نهادهای فراوان برای تقویت ساختارهای دموکراتیک دولت نیست بلکه برای تضعیف احتمال ایجاد ائتلاف‌های مستقل و نهادهای دموکراتیک نیرومند است. امروزه معمول است که نهادهای ایرانی دارای مأموریت‌هایی باشند که با یکدیگر تداخل دارد. بی‌آن‌که هیچ امکانی برای هماهنگی یا پاسخگویی به هیچ یک از مقامات به جز رهبر موجود باشد. این ساختار به خامنه‌ای کمک می‌کند تا قدرت خود را در مقابل تهدیدات داخلی خواه از طرف نخبگان خواه از طرف مردم محافظت کند و وضعیتی که به او امکان می‌دهد از حداکثر قدرت بهره‌برد و وقتی اوضاع بد شد حداقل مسئولیت متوجه او باشد.

خطر تمرکز این همه قدرت در دست خامنه‌ای روشن است: وقتی او برود چه اتفاقی می‌افتد سلیمانی یک راه چاره بدیل صاحب‌اقتدار و بی‌همتا بود کسی که می‌توانست به خامنه‌ای آسودگی خاطر دهد که وقتی زمان انتقال قدرت به رهبر بعدی فرا رسد رژیم ثبات خود را حفظ خواهد کرد. حتی رژیم‌های اقتدارگرا هم از داشتن چنین سوپاپ‌های اطمینانی بهره می‌برند. شخصیت‌هایی که در زمان بحران می‌توانند رژیم را هدایت کنند و می‌شود انتظار داشت که دیگران بدون نیاز به اقدامات قهری از آنها پیروی کنند. از این‌روست که حالا برای تهران چشمانداز جانشینی احتمالا ناهموارتر و آیند. رژیم نامطمئن‌تر به نظر می‌رسد.

* مهدی خلجی هموند خانواده لیبیتسکی در انستیتو واشنگتن است.



RECOMMENDED



BRIEF ANALYSIS

[Bennett's Bahrain Visit Further Invigorates Israel-Gulf Diplomacy](#)

فوریة ۲۰۲۲ ۱۴

◆
Simon Henderson

[\(/policy-analysis/bennetts-bahrain-visit-further-invigorates-israel-gulf-diplomacy\)](#)



BRIEF ANALYSIS

[Libya's Renewed Legitimacy Crisis](#)

فوریة ۲۰۲۲ ۱۴

◆
Ben Fishman

[\(/policy-analysis/libyas-renewed-legitimacy-crisis\)](#)



BRIEF ANALYSIS

The UAE Formally Ceases to be a Tax-Free Haven

فوريه ٢٠٢٢ ١٤



Sana Quadri ,
Hamdullah Baycar

[\(/policy-analysis/uae-formally-ceases-be-tax-free-haven\)](#)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/\)](#) دمكراسى و اصلاح

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](#) عرب و اسلام سياسى

[\(fa/policy-analysis/nzamy-w-amnyty/\)](#) نظامى و امنيتى

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/ayran/\)](#) ايران